

LJUBICA ACIGAN

PROSVETNA AKTIVNOST USAOV I AFŽ U VOJVODINI
U TOKU NOR-a

*Aktivnost KPJ u Vojvodini u realizaciji politike antifašističkog
fronta pred drugi svetski rat*

Polazeći od stava da je za revolucionarni preobražaj društveno-političkih odnosa bitno menjanje svesti samih kreatora i učesnika revolucije, KPJ je ideološko-propagandnoj i kulturno-prosvetnoj delatnosti uvek poklanjala veliku pažnju. Koreni većeg političkog i kulturno-prosvetnog uticaja na široke slojeve naroda i narodnosti Vojvodine nalaze se u njenoj aktivnosti sredinom 30-tih godina, tj. u borbi za afirmaciju ideje i politike Narodnog fronta. Zaključci i stavovi Četvrte zemljske konferencije (decembar 1934.) i Splitskog plenuma (juni 1935) CK KPJ predstavljaju prekretnicu u delovanju KPJ i revolucionarnog radničkog pokreta. Nov način delovanja značio je čvršće unutrašnje izgrađivanje na organizacionom, političkom i ideološkom planu, kao i maksimalno otvaranje prema radničkoj klasi, seljaštvu i svim progresivnim demokratskim snagama u društvu u okviru Narodnog fronta.

Realizujući novu strategiju, s ciljem da se obezbedi jedinstvo radničke klase i okupljanje svih progresivnih snaga u borbi protiv nastupajućeg fašizma, KPJ je pristupila osnivanju Jedinствene radničke partije kao legalne partije jugoslovenskog proletarijata. U ostvarenje nove strategije Partije komunisti Vojvodine su se uključivali osnivajući veći broj inicijativnih odbora ove partije, kao i svojim učešćem u političkoj aktivnosti na osnovi Narodnog fronta.¹

Slična aktivnost bila je razvijena od strane članova KPJ i SKOJ i među omladinskim pokretima kao i među snagama demokratske opozicije, okupljene u Vojvođanskom pokretu u okviru Udružene opozicije. Pored partijskih listova (Proleter, Pregled, Odjek, Svetlost), dokumenata i proglašenja Glavnog inicijativnog odbora Jedinствene radničke partije i KPJ, razvijanju i jačanju političkog raspoloženja na osnovi Narodnog fronta u Vojvodini, izuzet-

no su doprinosili (u člancima o potrebi stvaranja Narodnog fronta, o Narodnom frontu u Jugoslaviji i u drugim zemljama) revolucionarno-demokratski i progresivno orijentisani listovi i časopisi: Nepszava, Naš život, Narodna svest, Hid, Vojvođanin, Srbobranski glasnik, Stvaranje, Ek i dr.²

Širom Vojvodine održano je krajem 1935. i u 1936. godini nekoliko značajnih zborova, konferencija i drugih skupova na osnovi Narodnog fronta. Iako nije osnovana niti legalizovana iz više razloga, Jedinstvena radnička partija je u Vojvodini, preko većeg broja inicijativnih odbora ove stranke, postigla značajne političke rezultate u toku 1935. i 1936. u cilju postavljanja šire narodno-frontovske osnove.³

Ideja o stvaranju Narodnog fronta bila je prihvaćena od strane širokih narodnih masa. Razlog tome je u dalekosežnim programskim političkim zadacima, koji su pokretali komuniste u njihovim svakodnevnim aktivnostima. To su bili sledeći zadaci:

- borba za demokratizaciju života u zemlji
- zalaganje za dosledno političko-pravno rešenje pitanja Vojvodine, tj. njeno konstituisanje u samoupravnu autonomnu jedinicu u federativnom uređenju Jugoslavije
- borba za punu nacionalnu ravnopravnost
- zahtev za reviziju agrarne reforme
- zahtev za ukidanje Zakona i Suda o zaštiti države
- borba za punu nacionalnu ravnopravnost
- zahtev za uspostavljanje diplomatskih odnosa sa SSSR
- svakodnevna i dosledna borba protiv fašizma i fašističkih organizacija.⁴

Predvođeći borbu svih naroda i narodnosti Vojvodine protiv centralizma i hegemonizma a za afirmaciju ideje i akcije Narodnog fronta, komunisti Vojvodine su ponudili kvalitativno novu političku koncepciju višenacionalne Vojvodine, čime su prevazilazili uzak nacionalni koncept federalnog odnosno administrativno-autonomnog uređenja Pokrajine, ponuđenog od strane predstavnika Vojvođanskog pokreta. Na toj osnovi KPJ je ostvarivala svoj uticaj u svim nacionalnim sredinama Vojvodine i time doprinosila borbi protiv postojećih fašističkih organizacija (Ljotičev »Zbor«, Hođerini »Borbaši«, Kulturbund i dr.).⁵

Značajne političke rezultate postigla je KPJ u Vojvodini krajem 1936. i u 1937. godini podržavajući rad široko postavljenog omladinskog kulturno-privrednog pokreta, OMPOK-a. Pokret je obuhvatao 25 organizacija sa preko 2000 pripadnika intelektualne, radničke i seljačke omladine iz redova svih naroda i narodnosti Vojvodine.⁶ Pored kulturno-privredne aktivnosti, pokret je bio politički delotvoran, jačajući antifašističko raspoloženje u redovima omladine. Ova legalna opšteomladska organizacija nije bila pod uticajem nijedne političke partije, već samostalna organizacija. KPJ je podržavala ovakav karakter OMPOK-a. Veliku ulogu u delatnosti OMPOK-a imalo je njegovo glasilo »Naš život« i edicija »Naša knjižica« posvećena prosvetivanju sela. Upravo u vreme većeg prodiranja ovog pokreta u selo, objedinjena omladina (student-

ska, radnička i seoska) organizovala je niz sastanaka, skupova, priredaba i mitinga, na kojima se uvek provlačila ideja antifašističke angažovanosti omladine. Poseban značaj imao je miting omladine održan u selu Kumane, u Banatu 11. novembra 1936. godine, na kome je učestvovalo 1200 omladinaca. Na ovom skupu govorio je Ivo Lola Ribar o odlukama omladinskog kongresa za mir u Ženevi, kao i o borbi demokratskih snaga širom sveta protiv fašizma i potrebi jačanja Narodnog fronta.⁷

Rad OMPOK-a je predstavljao (i pored progona od strane režima, koji je kulminirao njegovom zabranom 1938. godine) jednu od najznačajnijih komponenata u okviru antifašističkog i revolucionarno-demokratskog pokreta u Vojvodini, bez obzira na činjenicu da za vreme svog kratkotrajnog delovanja nije često mogao da prevaziđe čisto akademski nivo u radu.⁸

Krajem 1936. i 1937. godini partijska organizacija u Vojvodini doživela je veliki udar od strane režima. Zbog velike provale uhapšen je bio veći broj članova KPJ, zbog čega je partijska organizacija Vojvodine bila desetkovana.

Prekretnica nastaje kada je, ostvarujući politički kurs Josipa Broza Tita, novo partijsko rukovodstvo na čelu sa Žarkom Zrenjaninom, uspelo da 1938. godine obnovi organizacije KPJ u Vojvodini. Tada je na Titovoj strateško-taktičkoj koncepciji uspeo da se razvije i afirmiše širok revolucionarno-demokratski i antifašistički pokret, čije su najvažnije aktivnosti bile: intenziviranje rada, omasovljenje, obnavljanje SKOJ, preuzimanje inicijative u sindikalnom pokretu, organizacija legalne Stranke radnog naroda.

Iako je posle sklapanja nemačko-sovjetskog pakta o nenapadanju nastala zabuna u narodno-frontovskoj politici Kominterne, što je opet izazvalo krizu u nekim komunističkim partijama Evrope, neposredna opasnost od fašističke agresije na Jugoslaviju i politički kurs KPJ za odbranu zemlje doprineli su da ideja Narodnog fronta ponovo dobije poverenje širokih slojeva u društvu. KPJ je nastavila borbu na osnovi širokog revolucionarno-demokratskog pokreta koji je stvaran u vidu niza akcija (odbori za pružanje pomoći španskim dobrovoljcima, akcija za davanje prava glasa ženama, vojna priprema dobrovoljaca za odbranu zemlje, sanitetski tečajevi za žensku omladinu, kao i maksimalno angažovanje u prosvetnim, kulturnim, sportskim i drugim legalnim oblicima okupljanja narodnih masa).⁹

Jedan od činilaca kojim je Partija obezbeđivala uspešno delovanje na šire slojeve, bio je njen stav prema nacionalnom pitanju i pitanju državno-pravnog rešenja Vojvodine, tj. stav da Vojvodina treba da postane ravnopravna jedinica u budućem državnom uređenju sa ostalim pokrajinama.

Poseban zadatak KPJ bio je da preko SKOJ-a okupi sve antifašistički i patriotski orijentisane omladince. SKOJ je (pošto je bio zabranjen rad OMPOK-a 1938. godine) nastojao da uspostavi saradnju sa građanskim omladinskim organizacijama. Omladinski pokret u Vojvodini pod rukovodstvom Borislava Petrova-Brace i Đor-

da Zličića-Cige bio je izuzetno politički delotvoran. Pod rukovodstvom SKOJ taj pokret je bio čvrsto uređena organizacija, omasovljena i ideološko-politički izgrađena, putem posebnih kurseva.¹⁰ Značajnu ulogu za ideološko-političko izgrađivanje omladine imali su kursevi kakvi su bili: letovanja omladinaca na Fruškoj gori (kod Beočina u leto 1939. i na Testeri u leto 1940. godine).¹¹ U vreme održavanja Pete pokrajinske konferencije (avgusta 1940) bilo je 110 ilegalno, 450 polulegalno i oko 1600 legalno organizovanih omladinaca.¹²

Ideološko-propagandna i kulturno-prosvetna delatnost KPJ i SKOJ bila je sastavni deo njihove političke aktivnosti u godinama pred drugi svetski rat, tj. sastavni deo težnje da se na osnovi Narodnog fronta okupe sve antifašističke, demokratske i patriotske snage kako iz redova odraslih tako naročito iz redova omladine. KPJ je ovu oblast delatnosti tretirala uvek kao sastavnu komponentu političke i kasnije oružane borbe bez koje nije moguće izvršiti revolucionarne promene u društvu. Različitim oblicima ideološko-propagandnih i kulturno-prosvetnih aktivnosti (periodične publikacije, kursevi, predavanja, mitinzi, legalni oblici okupljanja masa) KPJ je doprinosila izgradnji borbene, antifašističke, patriotske i revolucionarne svesti naroda i narodnosti Vojvodine u godinama pred drugi svetski rat.

Delatnost KPJ i SKOJ u realizaciji politike Narodnog fronta predstavljala je političku osnovu pripreme za borbu protiv nastupajućeg fašizma i za predstojeće revolucionarne društvene promene.

Aktivnost KPJ i SKOJ u Vojvodini u organizovanju narodnooslobodilačkog pokreta i revolucije

Posle okupacije 1941, Vojvodina je bila podeljena na tri dela: Banat je pripao nemačkom Trećem Rajhu; Bačka Hortijevoj Mađarskoj, a Srem »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«. Podeljenost teritorije Vojvodine između tri gospodara i tri okupaciona sistema uticala je na tokove i pravce narodnooslobodilačkog rata i revolucije (naročito na mogućnost uspostavljanja organizaciono-političkog jedinstva od strane KPJ) kao što je uslovljavala i politiku osvajača. Zbog zainteresovanosti okupatora za ovu teritoriju, granice između delova Vojvodine bile su dobro čuvane. Izvor visokog stepena zainteresovanosti osvajača za ove krajeve nalazi se u prirodno-geografskim osobenostima tla od kojih su najznačajniji: ispresecanost velikim rečnim tokovima i ravničarski karakter tla što povećava mogućnost tranzita i agrarni karakter regiona i njegova izdašnost u poljoprivrednim proizvodima.¹³

Pored prirodno-geografskih, određene političke i socijalno-psihološke činjenice uticale su na tokove i procese NOR-a i revolucije u Vojvodini. Višenacionalno stanovništvo dobilo je posle okupacije, u svakom od tri dela, različit političko-pravni tretman. U Banatu i Bačkoj najveću prepreku razmahu i razvoju NOR-a

predstavljala je antisrpska i antijugoslovenska orijentacija gotovo celokupne nemačke (u najvećem broju slučajeva nacistički indoctrinirane) i dela mađarske nacionalne manjine. U Sremu (naročito zapadnom) je pasivno, dugo vremena neopredeljeno i kolebljivo držanje dela hrvatskog stanovništva, kao i sličan stav rumunskog i nekih drugih nesrpskih naroda u sva tri dela Vojvodine, takođe bio faktor ometanja razvoja NOR-a i revolucije.¹⁴ Napori okupatori bili su usmereni na raspirivanje međunacionalne netolerancije, mržnje, nepoverenja i sukoba. Zbog toga su komunisti Vojvodine morali da ulažu izuzetne napore da prevladaju postojeću realnu situaciju i pronadju puteve oživotvorenja svog internacionalizma, tj. njegovo pretvaranje u praktičnu politiku prevladavanja nacionalnih sukoba i pridobijanje za ciljeve NOR-a i revolucije pripadnika svih naroda i narodnosti Vojvodine.¹⁵

U periodu neposredno posle okupacije, tj. u vreme bez znatnijeg uvida u buduće događaje, politička delatnost KPJ u Vojvodini bila je usmerena na propagiranje osnovnih revolucionarno-demokratskih ciljeva radničke klase. Majsko savetovanje rukovodećeg aktiva KPJ (u Zagrebu 1941. godine), kome je prisustvovao i sekretar PK KPJ za Vojvodinu Žarko Zrenjanin, suštinski je odredilo pravce delovanja i komunista u Pokrajini. U analizi nastale situacije CK KPJ je u zaključcima konstatovao da »i u Vojvodini besniteror okupatora, uz svirepi progon srpskog življa i raspirivanje nacionalne mržnje«.¹⁶

Posle Majskog savetovanja usledila je aktivnost PK KPJ za Vojvodinu, koji se tada nalazio u Banatu, na vojnim pripremama u cilju objedinjavanja aktivista KPJ iz Vojvodine. NOP se tada razvio u Banatu i Bačkoj u vidu akcija partizanskih odreda.

Stav PK KPJ za Vojvodinu, u toku priprema za oružani ustanak sredinom 1941. godine, bio je da je u tom trenutku istorijska misija radničke klase da na tradicijama specifičnog vojvođanskog dela programa Antifašističkog narodnog fronta, ostvari sklad između nacionalno-oslobodilačkih težnji slovenskih naroda i antifašističkih klasno-revolucionarnih opredeljenja Mađara i Nemaca. Zbog toga je ideja o konstituisanju Vojvodine kao jedne od jedinica nove Jugoslavije, trebalo da bude mobilizatorska snaga za oružanu borbu protiv okupatora.¹⁷

Krajem 1941. godine bilo je pokušaja stvaranja šire osnove NOP-a u Banatu i Bačkoj putem osnivanja Komiteta narodnooslobodilačkog fronta, kao i Odbora narodnooslobodilačkih fondova.

Međutim, pred kraj 1941. i početkom 1942. godine NOP je u ovim delovima Vojvodine doživeo privremeni poraz. Uzroci ovome nalaze se, s jedne strane, u objektivnim uslovima u kojima se razvijao NOR (geografsko-demografski, nacionalni, politički i vojni), ali i u činjenici da ih rukovodeće snage Pokreta u ovim krajevima nisu uvažavale u dovoljnoj meri, s druge strane. Neadekvatnom procenom međunarodne situacije, naročito u pogledu trajanja rata, prouzrokovano je niz političkih, vojno-organizacionih i taktičkih grešaka kao što su: potcenjivanje neprijatelja, nedovoljan političko-pripremani rad, nedovoljno angažovanje u pripremanju skloniš-

ta što je izazivalo paniku i oportunistički u redovima članstva. Pored toga, nije dovoljno iskorišćen Srem kao prirodno-manevarsko područje niti su s njim održavane veze.¹⁸

Zbog svega navedenog, i pored besprimjerne hrabrosti, heroizma i spremnosti za borbu mnogih članova KIPJ i SKOJ u Banatu i Bačkoj, rezultati nisu bili plodonosni u smislu rasplamsavanja NOP-a. Okupator je u Bačkoj i Banatu bio organizovaniji i efikasniji zbog čega su ginuli najbolji partijski i skojevski kadrovi.

Krajem 1941. i u toku zime 1941/1942. godine, zahvaljujući drugačijem političko-organizacionom radu političkog i vojnog rukovodstva NOP Srema (u kome su došle do izražaja revolucionarna snalažljivost, inicijativa i antidogmatičnost), ovaj deo Vojvodine postao je centar NOP i revolucije cele Pokrajine.

Zahvaljujući temeljnim političkim, organizacionim i vojnim pripremama izvršenim u toku jeseni i zime 1941/1942. godine, kao i uputstvima dobijenim sredinom januara od Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije i Vrhovnog komandanta Josipa Broza Tiita, NOP u Sremu se razvio, a taj zamah i razvoj trajao je do kraja rata. Uspešne borbene aktivnosti partizanskih odreda uslovile su brže jačanje političkog uticaja KPJ u masama, sve širu društvenu i političku osnovu NOP i sve veće jedinstvo naroda ostvareno na toj osnovi. Vodeća misao masa u Pokretu postaje parola »Svi smo mi jedna partija«, nastala spontano među seljacima Fruške gore. Ostvarujući načelo jedinstva fronta i pozadine, Partija je preko Okružnog komiteta KPJ za Srem, dosledno sprovodila u delo svoje osnovno načelo: organizovani narod je permanentni izvor snage i glavni nosilac borbe protiv okupatora.

Partija i SKOJ su tada intenzivno delovali u cilju organizovanja i zbivanja redova rodoljuba, kao i širenja i objedinjavanja antifašističkog fronta borbe. S tom svrhom su se, u prvoj polovini 1942. godine organizovali odbori antifašističke omladine (»Savez mlade generacije«) i antifašističke organizacije žena, što je predstavljalo temelje budućih organizacija: Ujedinjenog saveza antifašističke omladine i Antifašističkog fronta žena u Vojvodini.

Snage centra vojvođanskog NOP (koji se nalazio u Sremu) izvršile su zadatak obnavljanja pokrajinskog partijskog rukovodstva i rukovodstava ostalih organizacija NOP u Vojvodini. Januara 1943. ove snage su obnovile PK KPJ za Vojvodinu, čime je počela i akcija uspostavljanja organizaciono-političkog jedinstva NOP-a Vojvodine. Novi PK KPJ za Vojvodinu uspeo je da do jeseni 1943. izgradi institucionalnu strukturu celog NOP-a u Vojvodini: od vojne (obrazovanje Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine), preko partijske, skojevske i masovnih političkih organizacija (AFŽ i USAO), sve do organa narodne vlasti (Glavnog NO odbora Vojvodine).¹⁹ Na toj osnovi su postavljeni temelji autonomnosti Vojvodine, kao jedne od bitnih tekovina NOR-a i revolucije u ovom delu Jugoslavije.²⁰

Aktivnost masovnih antifašističkih organizacija

Svoju politiku jedinstvenog antifašističkog fronta naroda u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje KPJ je u najvećoj mjeri ostvarivala preko organizacija kakve su bile Ujedinjeni savez antifašističke omladine i Antifašistički front žena. Temelji ovih organizacija bili su postavljeni u Vojvodini još 1942. godine u Sremu, da bi se u prvoj polovini 1943. one organizacijski oformile do nivoa okružnih odbora. U jesen 1943. bila su osnovana i inicijativna pokrajinska rukovodstva ovih organizacija.

Kao antifašistička organizacija omladine Srema, odbori antifašističke omladine (osnovani još u prvoj polovini 1942, kao Savez mlade generacije), doživljavaju uspon u toku 1943. godine. Na ovo su uticale političke smernice za rad SKOJ-a u Vojvodini, donele februara 1943. koje je sa naslovom »Osnovne zadaće SKOJ-a u Vojvodini« izradilo novo pokrajinsko partijsko rukovodstvo i uputilo svim organizacijama SKOJ-a sa potpisom PK SKOJ-a Vojvodine. Na osnovu odluka Prvog kongresa antifašističke omladine Jugoslavije (decembra 1942), sačinjeno je posebno poglavlje posvećeno USAOJ-u, koje je sadržavao ovaj dokument.²¹

Napori SKOJ-a bili su pre svega usmereni na otklanjanje slabosti u radu USAOJ-a kao što su: krajnje ograničena obuhvaćenost organizacijom omladine nesrpskih nacionalnosti, nedovoljna politička mobilisanost i uključenost u NOP omladine većine gradova, nedovoljna samostalnost i samoinicijativnost velikog broja omladinskih organizacija. U toku svoje svakodnevne bogate aktivnosti omladina je otklanjala navedene slabosti i time jačala USAOJ. Omladina je svuda bila najmasovnija i najpožrtvovanija: u operativnim jedinicama i mesnim desetinama NOV i PO, u radnim četama koje su formirali NOO-i, u službama i akcijama vojne pozadine, u akcijama sakupljanja priloga za narod i vojsku, na političkim sastancima, mitinzima i drugim manifestacijama, u kulturno-prosvetnoj aktivnosti.²²

U jesen 1943. godine USAOJ u Sremu imao je oko 8500 članova. Postojala su dva okružna i devet sreskih odbora. U preko sto sremskih sela postojale su organizacije USAOJ-a. U istočnom Sremu bilo je 79 mesnih odbora, a u zapadnom 30.²³

Najvažniji politički zadaci USAOJ-a bili su usmereni na približavanje ciljeva NOB-a što većem broju omladinaca, rad na mobilizaciji omladine za NOV, borbu protiv uticaja neprijatelja i petokolonaša na raspirivanje šovinizma i međunacionalne netrpeljivosti. Do kraja 1943. nije postignut uspeh u privlačenju većeg broja omladinaca nesrpskih nacionalnosti u USAOJ. U organizaciji je tada bilo: 111 Slovaka, 91 Hrvat, 12 Mađara, 19 Rusina i 1 Nemač.²⁴

Među zadacima političke aktivnosti USAOJ-a nalazio se rad sa pionirskom organizacijom, u kojoj je krajem 1943. bilo 2900 članova.²⁵

U Bačkoj i Banatu su organizacije USAOJ, zbog specifičnosti u razvoju NOP-a i revolucije, oformljene tek krajem 1943. godine.

U toku 1944. organizacije USAOJ-a postoje već u svim delovima Pokrajine, da bi se krajem iste godine, na Prvom kongresu USAOV-a (decembra 1944) oformio pokrajinski ujedinjeni savez antifašističke omladine.

U letnjim mesecima 1942. postavljeni su organizacioni osnovi AFŽ-a kao masovne političke organizacije. To je učinjeno na osnovu direktive CK KPJ o značaju partijskog rada među ženama i o pitanjima organizacione izgradnje AFŽ, koja je OK KPJ za Srem upućena juna meseca 1942. godine. Sprovodeći ovu direktivu OK je naložio svim partijskim i skojevskim organizacijama i rukovodstvima da se »odmah u celom Sremu pristupi stvaranju AFŽ«.

Maja 1943. bio je osnovan Okružni odbor AFŽ-a, koji je obuhvatao 77 mesnih odbora i 18 inicijativnih odbora što je ukupno značilo 95 seoskih i gradskih organizacija sa 13.500 članica.²⁶ Sredinom 1943. osnovana su dva okružna odbora AFŽ-a (za istočni i zapadni Srem).²⁷

U Otvorenom pismu PK KPJ za Vojvodinu za sve članove KP u Bačkoj i Baranji od 15. maja 1943. godine navedena je potreba osnivanja organizacija AFŽ-a, pored USAOJ-a u ovim delovima Pokrajine. Isto uputstvo dostavio je PK KPJ u Otvorenom pismu i svim članovima KPJ u Banatu. Prve organizacije AFŽ-a u Bačkoj, Baranji i Banatu osnovane su krajem 1943. godine.²⁸

Uspostavljanjem veza između Okružnog odbora AFŽ-a u Sremu i Centralnog odbora AFŽ Jugoslavije avgusta 1943. (pri čemu je pomoć pružila članica CO Mira Morača), doprinelo se bržem organizacionom sređivanju AFŽ-a pre svega u Sremu i uvedeni neki novi organizacioni oblici rada. Najvažniju mobilizatorsku ulogu među ženama Srema imalo je nastojanje svih rukovodstava NOP-a, naročito KP i SKOJ-a, da se što šire i svestranije uključe žene u sve oblike borbenih, političkih i ostalih aktivnosti pokreta. Žene su, u organizaciji AFŽ-a bile najviše angažovane u pružanju pomoći NOO-ima i organima vojnopozadinske vlasti pri prikupljanju materijalnih priloga za partizane, pri obradi imanja pod upravom NOO-a, u organizovanju sanitetske službe, a naročito u kulturno-prosvetnoj aktivnosti: opismenjavanju, kulturnom uzdizanju žena i izgrađivanju njihove političke svesti.

Zahvaljujući efikasnoj aktivnosti, AFŽ u Sremu je stalno jačao i omasovljavao se, tako da je krajem 1943. godine bilo 16.000 članica.²⁹

Prosvetna aktivnost USAOJ-a i AFŽ-a u Vojvodini

Prosvetna aktivnost USAOJ-a u Vojvodini u vanškolskim oblicima manifestovala se najčešće putem izdavanja periodičnih publikacija: džepnih novina i listova. Izdavale su ih sreske ili mesne organizacije USAOJ-a, na inicijativu (naročito u prvim godinama rata) komiteta SKOJ-a.³⁰ Zbog teških ratnih uslova većina omladinskih listova nije mogla duže da se održi. Najduže se održao jedino list »Glas omladine«, koji se pojavio u selu Sase (Novi Karlovci) 15.

maja 1942. kao organ SKOJ-a za Srem. Od januara 1943. postao je organ USAOJ-a za Srem. Krajem iste godine javio se kao organ USAOJ-a cele Vojvodine, da bi od aprila 1944. postao list USAOV-a. Izlazio je do 20. juna 1946., kada je njegovu funkciju preuzeo list »Mladi borac«, organ Narodne omladine Srbije. Redakcija ovog lista pomogla je da se u proleće 1945. pokrene omladinski list na mađarskom jeziku »Ifjúság szava«.

Prvi urednici »Glasa omladine« bili su Stevan Doronjski i Stanika Veselinov (od početka izlaženja do kraja 1943). Kao pokrajinski list USAOJ-a uređivao ga je kratko vreme Vljako Đuranić — Veljko, da bi posle njegove smrti to postao Sreta Kovačević, kao predsednik USAOV-a. Posle oslobođenja urednici su bili Milosav Gonja i Dušan Černić. U tehnicu ovog lista radio je od kraja 1943. i u 1944. Vojislav Nanović, da bi mu se u toku 1944. pridružili Milan Segedinac i Josip Beherano. List je često menjao mesto izlaženja obilazeći Srem, Srbiju, Banat i Bačku.

Osnovni zadatak »Glasa omladine« objavljen je u uvodniku prvog broja: »... da okupi svu rodoljubivu i antifašističku omladinu u Sremu, radničku, seljačku i intelektualnu, da prodre u njene najšire redove i ubrza njenu mobilizaciju u borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih ustaških plaćenika. On će svu našu omladinu obaveštavati o borbama i akcijama omladine u Sremu i ostalim zemljama Jugoslavije o poredama Crvene armije i sovjetske omladine i antifašističkoj borbi omladine ostalih zemalja. On treba da doprinese stvaranju narodnooslobodilačkog saveza mlade generacije Jugoslavijek.«³¹

List »Glas omladine« imao je rubriku »Za naše najmlađe« i »Za naše pionire«. Redakcija ovog lista pripremila je pokretanje dečjeg lista »Pionir — list najmlađih u Sremu«. Urednici »Pionira« bili su ljudi iz tehnike »Glasa omladine« Vojislav Nanović i Milan Segedinac. Izašlo je samo dva broja »Pionira«, u junu i avgustu 1944. godine.

Ne umanjujući značaj opismenjavanja i podizanja obrazovnog nivoa omladine, što je činjeno putem analfabetskih kurseva i drugih oblika vanškolskog obrazovanja, daleko veći značaj imao je vaspitni uticaj na omladinu vršen preko članaka u periodičnim publikacijama, organima USAOJ-a. Iako uz velike teškoće, omladinska štampa je stizala u razne krajeve, pre svega Srema, a zatim i druge krajeve Banata i Bačke, dakle širom Vojvodine, postajući sadržinom svojih priloga često jedinim faktorom patriotskog, antifašističkog i marksističkog vaspitanja.

U surovim uslovima rata i revolucije USAOJ je putem štampe namenjene omladini značajno uticao na njeno marksističko-ideološko i patriotsko vaspitanje. Zbog toga su istaknuto mesto dobijali članci o borbi protiv fašizma, pri čemu je vršena analiza fašističke ideologije i ukazivano na značaj borbe sveg progresivnog sveta protiv nje. Antifašistička i oslobodilačka borba vođena u partizanskim odredima, kao i primeri herojstva omladine prikazivani su realistički, bez ulepšavanja. Prilikom iznošenja primera heroj-

stava mladih u borbi u partizanskim jedinicama ili u ponašanju pred neprijateljskim ili kvislinškim vlastima, isticano je da u borbi protiv fašizma ravnopravno učestvuju predstavnici omladine svih naroda i narodnosti Vojvodine. U člancima omladinske štampe objašnjavano je da jedino okupljanjem sve patriotski i antifašistički raspoložene omladine, bez obzira na nacionalnost i ranija politička ubedeња i nesuglasice, u jedinstven Savez mlade generacije, može da se doprinese borbi za oslobođenje. Pošto borba nije vođena samo na frontu već i u pozadini, značajno mesto su u člancima omladinskih glasila imale radne akcije prikupljanja priloga za front.

Jedinstvo mlade generacije moglo se ostvarivati jedino vaspitavajući je u duhu bratstva i jedinstva, odnosno zajedništva, što je bila najvažnija tekovina jugoslovenske socijalističke revolucije tokom drugog svetskog rata. Borba za bratstvo i jedinstvo vođena je na stranicama omladinske štampe u vidu otpora težnji okupatora da poseju bratoubilačku i međunacionalnu mržnju u redove vojvođanske omladine. U višenacionalnoj Vojvodini, u kojoj su pripadnici nemačke nacije u ogromnoj većini, a mađarske delimično predstavljali okupatorsku vlast, ovaj zadatak nije bilo lako ostvarivati. »Glas omladine« je pozivao sve mlade Srbe, Hrvate, Slovake, Nemce, Mađare, Rumune, Rusine, Jevreje da stupe u Savez mlade generacije kako bi se oduprli zavođenju od strane fašističkih ideologa.

Surovi uslovi života i rada u ratu i revoluciji zahtevali su od mladih da razvijaju stvaralački aktivizam, društvenu odgovornost, radnu disciplinu kao i osposobljavanje za upravljanje društvenim poslovima u pozadini. Kao uzor za razvijanje osobina ličnosti koje će moći da izvršavaju ove složene društvene zadatke, često su služili primeri iz života i rada sovjetske omladine u uslovima otadžbinskog rata.

»Glas omladine« je borbu za žetvu upoređivao sa borbom na frontu. Omladina je u pozadini bila nosilac kulturnog života, opismenjavanja odraslih i najmlađih. U takvim uslovima naročito su vrednovane osobine ličnosti kakve su: odgovornost, disciplinovanost, trudoljubivost, druželjublje, samokritičnost i kritičnost prema svemu ostvarivanom.

Omladina je organizovala analfabetske kurseve, priredbe, popularizovala knjige, obavljala rad s pionirima. U pojedinim sredinama bila je nosilac celokupne vanškolske prosvetne aktivnosti.

Najčešći oblik rada, kao načinom na koji se obavljala vaspitno-obrazovna delatnost među ženama u okviru mesnih odbora AFŽ, bili su kursevi. Pored analfabetskih kurseva koji su organizovani jer je veliki broj žena u selima (gde su organizacije AFŽ bile najaktivnije) bio nepismen, poseban značaj imali su oblici političkog i šireg kulturnog rada među ženama. Osnovni stav rukovodstva organizacije AFŽ (Inicijativni odbor, kasnije Pokrajinski odbor AFŽ za Vojvodinu) bio je da politički rad sa ženama ne treba odvajati od opšteg političkog delovanja u okviru Narodnog fronta. Najčešći oblici ovakvog rada bili su: čitalačke grupe i šire

konferencije žena u selu ili reonu, održavane jednom nedeljno.³² Iako je u svim NOO-ima od najviših do najnižih trebalo obezbediti učešće žena, ono nije uvek uspešno ostvarivano. Razlozi za to bili su: slaba pismenost žena, nedovoljno shvatanje značaja učešća žena u NOO-ima, kao i velika angažovanost žena u radu u kući i polju.³³

Pored oblika političkog vaspitanja i obrazovanja žena, kulturno-prosvetna aktivnost u okviru odbora AFŽ-a odvijala se u diletantskim grupama, horskim priredbama, zidnim novinama.

Iako je još avgusta 1943. bilo inicijative da se pokrene jedan list za žene za celu Vojvodinu od strane rukovodstva AFŽ, PK KPJ za Vojvodinu smatrao je to tada preuranjenim, jer je bilo potrebno veće angažovanje članova KP i SKOJ-a u izdavačkim i drugim poslovima već postojećih listova.³⁴ Međutim, prvog januara 1944. izašao je prvi broj lista »Vojvođanka u borbi«, kao organa AFŽ za Vojvodinu.

Zadaci lista navedeni u uvodniku prvog broja bili su: »... da stvori od svih žena Vojvodine čvrst bedem jedinstva, da bude ogledalo našeg života i borbe, našeg rada i naših uspeha... da nas uči, da podižemo našu svest i naše znanje«.³⁵ Uređivanje lista obavljano je u selu Popinci u Sremu, a štampa u tehnicu »Istine«, organa JNOF Srema. Urednik je bila Srbislava Kovačević-Marija, članica PO AFŽ za Vojvodinu. Izašlo je svega četiri broja lista. Razlozi za prestanak izlaza bili su: preopterećenost glavnog urednika zbog preuzimanja novih dužnosti, odlazak ili pogibija članova PO AFŽ, kao i kritika PK KPJ za Vojvodinu »tendencija AFŽ da se osamostali u posebnu organizaciju izvan NOO«.³⁶

Na kursovima za opšte i političko obrazovanje žena u okviru odbora AFŽ razmatrani su različiti problemi kao što su: razvitak društva, položaj žena kroz istoriju, agrarno i nacionalno pitanje, fašizam i borba protiv njega, uloga SSSR u borbi protiv fašizma, NOB naroda Jugoslavije, uloga žena u NOB, organizaciona struktura AFŽ.³⁷

Različitim oblicima kulturno-prosvetnog delovanja među ženama u okviru AFŽ, trebalo je, pored obezbeđivanja njihovog učešća i saradnje u NOB, doprineti razvijanju shvatanja o društvenoj ravnopravnosti polova, za koju se trebalo izboriti ravnopravnim učešćem žena u borbi za oslobođenje od okupatora i nove odnose u društvu.

NAPOMENE

¹ Narodno-oslobodilački rat i socijalistička revolucija u Vojvodini 1941—1945, u redakciji dr Čedomira Popova, glavnog redaktora, dr Danila Kecića, dr Josip Mirnića i Novaka Petrovića, Filozofski fakultet Institut za istoriju, Novi Sad, 1983, (u rukopisu), str. 28

- ² Ibidem
- ³ Ibidem, str. 30
- ⁴ Ibidem
- ⁵ Ibidem, str. 32
- ⁶ Ibidem, str. 34
- ⁷ Ibidem, str. 35
- ⁸ Živan Milisavac: Omladinski kulturno-privredni pokret, pokret napredne omladine u Vojvodini, Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945, Zbornik radova naučnog skupa Bihać 25—26. 9. 1969, str. 138, 139.
- ⁹ Narodnooslobodilački rat... str. 42, 43
- ¹⁰ Ibidem, str. 44
- ¹¹ Ibidem, str. 45
- ¹² Ibidem, str. 47
- ¹³ Ibidem, str. 111, 112, 704.
- ¹⁴ Ibidem, str. 111, 198—199, 706
- ¹⁵ Ibidem, str. 706.
- ¹⁶ Ibidem, str. 115, 116
- ¹⁷ Ibidem, str. 121, 122
- ¹⁸ Ibidem, str. 196
- ¹⁹ Ibidem, str. 709
- ²⁰ Ibidem, str. 710
- ²¹ Ibidem, str. 388
- ²² Ibidem, str. 389
- ²³ Ibidem
- ²⁴ Ibidem, str. 390
- ²⁵ Ibidem, str. 390
- ²⁶ Ibidem, str. 238
- ²⁷ Ibidem, str. 312, 313, 316
- ²⁸ Ibidem, str. 334, 335, 354, 355, 356
- ²⁹ Ibidem, str. 388
- ³⁰ U toku 1943—1944 god. izlazili su sledeći listovi kao organi sreskih ili mesnih organizacija USAOJ:
 »Nova omladina« — Stara Pazova; »Zora« — Sase (Novi Karlovci); »Reč omladine« — Ruma; »Mlada garda« — Surduk; »Omladinski list« — Zemun; »Jedinstvo« — Lačarak; »Plamen« — Stari Banovci; »Iskra« — verovatno Sase; Sa nazivom Džepne novine u sledećim mestima:
 Novi Sad, Irig, Sremska Rača, Karlovčić, Bukovac i Buđanovci.
- ³¹ Glas omladine, br. 1, 15. V 1942, str. 1
- ³² Plan političkog rada u AFŽ, Muzej socijalističke revolucije Vojvodine, Arhivističko-dokumentarističko odeljenje (u daljem tekstu: MSRV—ADO), Novi Sad, br. 2374.
- ³³ Notes Marije (Srbislave Kovačević, predsednice IO AFŽ — prim. Lj. A.), MSRV—ADO, Novi Sad, 1944, br. 18631.
- ³⁴ Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu 1941—1945, Građa za istoriju Vojvodine, Novi Sad — Sr. Karlovci, 1971, str. 192.
- ³⁵ »Vojvođanka u borbi«, br. 1, januar 1944.
- ³⁶ Dušan Popov: Partizanska štampa u Vojvodini..., Novi Sad, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, 1975, str. 567.
- ³⁷ Kontrolna pitanja (na završnoj konferenciji kursa AFŽ), MSRV—ADO 1943—1944, br. 18655.

LJUBICA ACIGAN

THE EDUCATION ACTIVITY OF THE UNITED LEAGUE OF
ANTIFASCIST YOUTH OF VOJVODINA AND THE ANTIFASCIST
WOMEN'S FRONT IN VOJVODINA DURING THE
NATIONAL LIBERATION WAR

The League of the Young Generation of Srem, established at the end of 1941 was first antifascist organisation of young people in Vojvodina. The founding of the United League of Antifascist Youth of Yugoslavia in Bihać in 1942 made it possible for antifascist and freedom loving young people of Vojvodina to become part of it. The education activity of the United League of Antifascist Youth of Yugoslavia on the territory of Vojvodina in its extra-curricular forms manifested itself most often through the publication of periodicals: pocket newspapers and magazines. They were published by district or local organisations of the United League of Antifascist Youth of Yugoslavia at the initiative (particularly during the first years of the war) of the committees of the League of Communist Youth of Yugoslavia. Without reducing the importance of making young people literate and raising their level of education, which was achieved by way of courses and other forms of education outside of schools, much greater as an educational influence upon young people was that of the contents of articles in periodical publications of the bodies of the United League of Antifascist Youth of Yugoslavia.

At the end of March 1943 the Province Committee of the Communist Party of Yugoslavia for Vojvodina sent instructions for the operation and the basic assignments of the Antifascist Women's Front of Vojvodina in regard to the political edification of women and their broader education within the scope of Local Committees of the Antifascist Women's League. The most frequent forms of activity were courses, which worked toward the education and edification of women. Particularly important were forms of political and broader cultural edification of women, as part of the general political activity within the framework of the People's Front. The periodical *Vojvođanka u borbi* also had an educational and cultural influence on women by the matter of its articles.

